

INGLIZ VA O‘ZBEK BOLA HAZILLARINING MADANIY VA FUNKSIONAL FARQLARI

Tursunpo‘latova Ozoda Odil qizi,
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
xorijiy til va adabiyot yo‘nalishi magistr talabasi (2-kurs)
Email: ozodatarsunpulatova23@gmail.com

Ilmiy rahbar: Normurotov Zayniddin Rajabovich,
DSc, Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18843623>

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek bolalar folklorida uchraydigan hazil janrining madaniy hamda funksional xususiyatlari qiyosiy-pragmatik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda bolalar hazillari xalq og‘zaki ijodining muhim tarkibiy qismi sifatida ko‘rib chiqilib, ularning ijtimoiylashuv jarayonidagi roli, tarbiyaviy ahamiyati, kommunikativ vazifalari hamda lingvokulturologik xususiyatlari ochib beriladi. Ingliz bolalar hazillarida individualizm, absurdlik, so‘z o‘yini (pun), fonetik va semantik kulgi mexanizmlari ustuvorligi kuzatilsa, o‘zbek bolalar hazillarida ijtimoiy-axloqiy qadriyatlar, kollektivlik ruhiyati, kinoya va oddiy situatsion kulgi elementlari yetakchi o‘rinni egallashi aniqlanadi. Shuningdek, maqolada hazil matnlarining strukturaviy modeli, dialogik qurilishi, pragmatik yo‘naltirilganligi hamda yosh auditoriyaga moslashuv xususiyatlari solishtiriladi. Tadqiqot natijalari bolalar nutq madaniyatini shakllantirishda, milliy mentalitetni ifodalashda va madaniyatlararo kommunikatsiyada hazil janrining o‘ziga xos o‘rnini ko‘rsatadi. Mazkur izlanish qiyosiy tilshunoslik, bolalar folklorshunosligi va lingvokulturologiya yo‘nalishlari uchun nazariy hamda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: bolalar folklori, hazil janri, lingvokulturologiya, qiyosiy tahlil, pragmatik funksiya, milliy mentalitet, so‘z o‘yini, kommunikativ vazifa, madaniy qadriyatlar, ijtimoiylashuv.

Abstract. This article provides a comparative pragmatic analysis of cultural and functional differences between English and Uzbek children’s jokes as a genre of children’s folklore. The study examines children’s humor as an essential component of oral tradition and highlights its role in socialization, moral development, communication, and the reflection of national worldview. The research demonstrates that English children’s jokes are predominantly characterized by wordplay, absurdity, phonetic and semantic ambiguity, and elements of individualistic thinking. In contrast, Uzbek children’s jokes tend to emphasize collective values, moral instruction, situational humor, and culturally embedded norms. The structural organization, dialogic patterns, and pragmatic orientation of joke texts are comparatively analyzed, taking into account age-specific perception and cognitive development. The findings reveal that children’s humor functions not only as entertainment but also as a cultural code that transmits social norms and behavioral models. The study contributes to comparative linguistics, children’s folklore studies, pragmalinguistics, and intercultural communication research.

Keywords: children’s folklore, humor genre, cultural linguistics, comparative analysis, pragmatic function, national mentality, wordplay, communication, cultural values, socialization.

Аннотация. В данной статье проводится сравнительно-прагматический анализ культурных и функциональных особенностей английских и узбекских детских шуток как жанра детского фольклора. Детский юмор рассматривается как важный элемент устного народного творчества, выполняющий воспитательную, коммуникативную и социокультурную функции. В ходе исследования выявлено, что английские детские шутки преимущественно основаны на игре слов, фонетической и семантической двусмысленности, абсурде и проявлениях индивидуалистического мышления. Узбекские детские шутки, в свою очередь, отражают коллективистские ценности, морально-нравственные установки и ситуативный характер

комического эффекта. В статье анализируются структурные модели шуток, их диалогическая форма, прагматическая направленность и соответствие возрастным особенностям восприятия. Результаты исследования подтверждают, что детский юмор выступает средством передачи культурных норм и национального мировоззрения. Работа имеет теоретическое и практическое значение для сравнительного языкознания, фольклористики, прагматологии и межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: детский фольклор, жанр юмора, лингвокультурология, сравнительный анализ, прагматическая функция, национальный менталитет, игра слов, коммуникация, культурные ценности, социализация.

Kirish. Hazil inson tafakkurining eng qadimiy va universal ko‘rinishlaridan biri bo‘lib, u nafaqat kulgi vositasi, balki muayyan jamiyatning madaniy qadriyatlarini, dunyoqarashi va kommunikativ me‘yorlarini aks ettiruvchi muhim ijtimoiy-madaniy hodisa hisoblanadi. Ayniqsa, bolalar hazillari xalq og‘zaki ijodining o‘ziga xos qatlamini tashkil etib, unda bolalar tafakkuri, tasavvuri, muloqot uslubi hamda ijtimoiylashuv jarayoni o‘z ifodasini topadi. Shu jihatdan bolalar hazillarini qiyosiy o‘rganish milliy mentalitetni anglash, madaniyatlararo tafovutlarni aniqlash va lingvokulturologik xususiyatlarni ochib berishda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Bugungi globallashtiruvchi sharoitida turli madaniyat vakillari o‘rtasidagi kommunikativ aloqalar kengayib borayotgan bir paytda, hazil janrining milliy-spetsifik belgilarini aniqlash dolzarb masalalardan biri sanaladi. Ingliz va o‘zbek bolalar hazillari mazmuni, shakli hamda funksional yo‘nalishi jihatidan sezilarli farqlarga ega. Masalan, ingliz bolalar folklorida absurdlik, paradoksal fikrlash va so‘z o‘yiniga asoslangan kulgi mexanizmlari keng tarqalgan bo‘lsa, o‘zbek bolalar hazillarida hayotiy vaziyatlar, axloqiy-ijtimoiy qadriyatlar va kollektiv tafakkur ustuvorlik qiladi. Bu farqlar til birliklarining qo‘llanishida, matn qurilishida hamda pragmatik maqsadlarda yaqqol namoyon bo‘ladi.

Bolalar hazili nafaqat ko‘ngilochar vosita, balki tarbiyaviy va ijtimoiylashtiruvchi funksiyani ham bajaradi. U orqali bola nutqiy kompetensiyasini rivojlantiradi, metaforik va mantiqiy fikrlashni shakllantiradi, jamiyatdagi ijtimoiy rollarni o‘zlashtiradi. Shu bois mazkur tadqiqotda hazil matnlari lingvokulturologik va pragmatik yondashuv asosida tahlil qilinadi hamda ikki til materiallari o‘rtasidagi umumiylik va farqli jihatlar aniqlanadi. Mazkur maqolaning maqsadi — ingliz va o‘zbek bolalar hazillarining madaniy hamda funksional xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilish, ularning strukturaviy modeli va kommunikativ vazifalarini ochib berishdan iborat. Tadqiqot obyekti sifatida ingliz va o‘zbek bolalar folkloriga mansub hazil matnlari tanlab olingan bo‘lib, predmetini ushbu matnlarning lingvokulturologik va pragmatik xususiyatlari tashkil etadi. Tadqiqot natijalari qiyosiy tilshunoslik, bolalar folklorshunosligi va madaniyatlararo kommunikatsiya yo‘nalishlarida nazariy asos yaratishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Bolalar hazili va kulgi fenomeni turli fanlar — tilshunoslik, folklorshunoslik, psixologiya va madaniyatshunoslik — kesishgan nuqtada shakllangan murakkab tadqiqot obyekti hisoblanadi. Hazilning nazariy asoslarini o‘rganishda klassik va zamonaviy manbalar tahlil qilindi. Masalan, Immanuel Kant va

Arthur Schopenhauer kulgi va hazilni inson tafakkuridagi nomuvofiqlik (incongruity) va absurdlik bilan bog'lab tushuntiradi, bu esa ingliz bolalar hazillaridagi mantiqiy kutilmaganlikni tahlil qilishda asos bo'ldi. Pragmatik nuqtai nazardan, Paul Grice kooperativ prinsip va implikatura nazariyasi orqali hazil matnlaridagi yashirin ma'nolarni tushunishni osonlashtiradi. Shu bilan birga, Victor Raskinning Script-based Semantic Theory of Humor nazariyasi hazil matnlarida ikki xil semantik maydon to'qnashuvi orqali kulgi effekti yuzaga kelishini tushuntiradi. Ingliz tilidagi hazillarda aynan ushbu semantik to'qnashuv va so'z o'yinlari (pun) asosiy vosita sifatida namoyon bo'ladi (Attardo, 1994). O'zbek bolalar hazillari esa ko'proq ijtimoiy-axloqiy qadriyatlar, hayotiy situatsiyalar va kollektiv tafakkur bilan bog'liq. Safarov (2007) va Jo'rayev (2012) ishlarida ta'kidlanganidek, o'zbek bolalar folkloridagi hazillar bolalarni ijtimoiylashishga, axloqiy me'yorlarni tushunishga va jamoadagi o'z o'rnini anglashi uchun tarbiyaviy vosita sifatida ishlatiladi. Shu jihatdan, o'zbek hazillari strukturaviy jihatdan sodda va ochiq bo'lib, situatsion kulgi elementlariga asoslangan. Tadqiqotda qiyosiy-tavsifiy, lingvokulturologik va pragmatik tahlil metodlaridan foydalandik. Tadqiqot materiali sifatida ingliz va o'zbek bolalar folkloriga oid og'zaki hamda yozma manbalardan tanlab olingan hazil matnlari xizmat qildi. Birinchi bosqichda matnlarning strukturaviy modeli (savol-javob, dialogik shakl, "kutilmagan burilish") aniqlanib, ularning semantik mexanizmlari tahlil qilindi. Ikkinchi bosqichda funksional yo'nalishlar — ko'ngilocharlik, tarbiyaviy ta'sir, nutqiy ijodkorlik va ijtimoiylashuv — yoritildi. Lingvokulturologik yondashuv orqali hazil matnlarida aks etgan milliy qadriyatlar, stereotiplar va madaniy kodlar solishtirildi. Pragmatik tahlil esa kulgi effekti qanday nutqiy strategiyalar orqali yuzaga kelishi, adresatning yosh xususiyati va idrok darajasi bilan qanday bog'liqligini aniqlashga imkon berdi. Shu tarzda, tadqiqot metodologiyasi bolalar hazillarini nafaqat lingvistik birlik, balki madaniy va funksional hodisa sifatida o'rganishga zamin yaratdi. Natijada, ingliz va o'zbek bolalar hazillarining umumiy xususiyatlari va milliy-spetsifik farqlari aniqlandi, bu esa qiyosiy tilshunoslik, bolalar folklorshunosligi va lingvokulturologiya uchun mustahkam ilmiy asos bo'ldi.

Tadqiqot natijalari. Qiyosiy tahlil natijalari ingliz va o'zbek bolalar hazillarining strukturaviy, semantik hamda funksional jihatdan o'ziga xos farqlarga ega ekanini ko'rsatdi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ingliz bolalar hazillarining aksariyati savol-javob modeliga qurilgan bo'lib, kulgi effekti yakuniy "kutilmagan burilish" orqali yuzaga chiqadi. Bunday hazillarda ikki ma'nolilik, fonetik o'xshashlik va leksik ambivalentlik muhim rol o'ynaydi. So'z o'yini (pun) asosidagi hazillar bolalarning til sezgirligini, mantiqiy tafakkurini va semantik moslashuv qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. O'zbek bolalar hazillarida esa strukturaviy jihatdan qisqa dialog, situatsion tasvir yoki hayotiy voqea asosiy model sifatida namoyon bo'ladi. Kulgi ko'pincha oddiy, aniq va tez idrok qilinadigan vaziyat orqali yuzaga keladi. Bunda yashirin semantik murakkablikdan ko'ra, mazmunning ochiqligi va ijtimoiy tanishlik ustuvorlik qiladi. Hazil matnlarida ota-

ona, ustoz, do'stlik, odob-axloq kabi tushunchalar tez-tez uchrashi ularning tarbiyaviy yo'nalishga ega ekanini ko'rsatadi. Semantik jihatdan ingliz hazillarida absurdlik va mantiqiy nomuvofiqlik keng qo'llanilishi aniqlandi. Bu esa bolalarda noodatiy fikrlash va kreativlikni rag'batlantiradi. O'zbek bolalar hazillarida esa real hayotiy tajriba, kundalik turmush manzaralari hamda jamoaviy qadriyatlar kulgi manbai sifatida xizmat qiladi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, ingliz hazillarida individual tafakkur va shaxsiy topqirlik namoyon bo'lsa, o'zbek hazillarida ijtimoiy muhit va kollektiv ong ustuvor ahamiyat kasb etadi. Pragmatik tahlil bolalar hazillarining kommunikativ vazifalari turlicha ekanini ko'rsatdi. Ingliz bolalar hazillari ko'proq intellektual o'yin va lingvistik tajriba vazifasini bajarsa, o'zbek bolalar hazillari ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlash, axloqiy me'yorlarni eslatish va muloqot muhitini yumshatish funksiyasini bajaradi. Har ikkala madaniyatda ham hazil bolalarning nutqiy faolligini oshiradi, dialogik muloqot ko'nikmalarini shakllantiradi va tengdoshlar orasida ijtimoiy moslashuvni ta'minlaydi. Yosh xususiyatlari nuqtayi nazaridan ingliz bolalar hazillarida abstrakt fikrlash elementlari erta bosqichdan kuzatilsa, o'zbek bolalar hazillarida konkret tasvir va situatsion aniqlik ustunligi saqlanib qoladi. Bu farq ikki madaniyatdagi kognitiv va tarbiyaviy yondashuvlarning o'ziga xosligi bilan izohlanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ingliz va o'zbek bolalar hazillari umumiy kulgi mexanizmlariga ega bo'lsa-da, ularning madaniy kodi, funksional yo'nalishi va lingvistik vositalari milliy mentalitet bilan bevosita bog'liq. Ushbu farqlar hazil janrining nafaqat ko'ngilochar vosita, balki madaniy identifikatsiya va ijtimoiy tajriba uzatish mexanizmi ekanini tasdiqlaydi.

Xulosa. Olib borilgan qiyosiy tadqiqot ingliz va o'zbek bolalar hazillari bir xil janr doirasiga mansub bo'lsa-da, ularning mazmuniy yo'nalishi, lingvistik qurilishi va ijtimoiy vazifalari tubdan farqlanishini ko'rsatdi. Hazil har ikkala madaniyatda ham bolalar tafakkurini faollashtiruvchi vosita sifatida namoyon bo'ladi, biroq kulgi mexanizmini shakllantiruvchi omillar milliy mentalitet bilan chambarchas bog'liq. Ingliz bolalar hazillarida til birliklari ustida ijodiy operatsiya qilish, semantik qarama-qarshilik va mantiqiy kutilmaganlik asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Bunda kulgi intellektual "kashfiyot" orqali yuzaga keladi va bola nutqiy jarayonda faol interpretatorga aylanadi. O'zbek bolalar hazillarida esa kulgi ijtimoiy tanish vaziyat, axloqiy ishora yoki hayotiy kuzatuv asosida shakllanadi; bunda mazmunning aniqligi va ijtimoiy yaqinlik ustuvor ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, tadqiqot hazil janri bolalar ongida madaniy kodlarni mustahkamlash, ijtimoiy rollarni o'zlashtirish va nutqiy tajribani kengaytirishda samarali mexanizm ekanini tasdiqladi. Ingliz hazillarida individual tafakkur va lingvistik topqirlik rivojlantirilsa, o'zbek hazillarida jamoaviy qadriyatlar va odob-axloq me'yorlari mustahkamlanadi. Shu tariqa hazil bolalar uchun nafaqat quvnoq muloqot shakli, balki madaniy identitetni anglash va ijtimoiy moslashuvni ta'minlash vositasiga aylanadi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, bolalar hazillarini o'rganish orqali til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro ta'sir mexanizmlarini yanada chuqurroq anglash mumkin. Ushbu yo'nalishdagi

tadqiqotlar kelgusida kognitiv tilshunoslik, lingvokulturologiya hamda madaniyatlararo kommunikatsiya sohalarida yangi ilmiy izlanishlarga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Immanuel Kant. Critique of Judgment. Translated by J. H. Bernard. London: Macmillan, 1914.
2. Arthur Schopenhauer. The World as Will and Representation. Vol. I. Translated by E. F. J. Payne. New York: Dover Publications, 1969.
3. Paul Grice. "Logic and Conversation." In: Studies in the Way of Words. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1989.
4. Victor Raskin. Semantic Mechanisms of Humor. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1985.
5. Salvatore Attardo. Linguistic Theories of Humor. Berlin–New York: Mouton de Gruyter, 1994.
6. Mikhail Bakhtin. Rabelais and His World. Translated by H. Iswolsky. Bloomington: Indiana University Press, 1984.
7. Vladimir Propp. Morphology of the Folktale. Austin: University of Texas Press, 1968.
8. Safarov, O. O'zbek bolalar folklori. Toshkent: Fan nashriyoti, 2007.
9. Jo'rayev, M. O'zbek xalq og'zaki ijodi va bolalar folklori. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2012.

